

КЫРГЫЗ ТИЛИ

(Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз тилин окутуу)

Кыргыз тилин эне тил катары окутуунун жалпы маселелери

Эне тили, аны мектепте окутуу маселеси Кыргыз Республикасынын Мамлекеттүүлүгүн бекемдөөдө эң орчундуу орунду ээлеп тургандыктан, кайсы гана тармакта болбосун, биринчи кезекте, улутту улут катары тааныткан эне тилибизге кам көрүлүүсү зарыл. Эне тили - пикир алышуунун куралы катары көп кырдуу кызматты өзүнө аркалаган баалуулук. Ал карым-катнаштын каражаты болуу менен бирге эле, чындыкты чагылдырууга, дүйнөнү таанып-билүүгө, ошондой эле, инсандын рухий-маданий жана интеллектуалдык жактан өнүгүп, *туура таалим-тарбия алуусуна да шарт түзөт*. Эне тилине канчалык деңгээлде ээ болгондугу окуучунун башка предметтерди *кыргыз адабиятын, адеп, тарых, музыка, табият таануу предметтерин* ошону менен бирге эле, айрыкча, *орус тили менен чет тилдерин* өздөштүрүүдөгү ийгиликтеринен көрүнөт. Бул тууралуу Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук Программасында да “эне тилди жана эл аралык тилди окутуунун ырааттуу системасын түзүү менен көп тилди билген атаандаштыкка жөндөмдүү жаштардын жаңы муунун өстүрүү” маселеси белгиленген. Ушундан улам, көп тилдүүлүккө ээ болууда эне тили негизги тилдик башат катары кызмат аткаруу менен бирге эле элдердин ортосундагы достукту чыңдоодо зор роль аткарат.

Кыргыз тилинин окуу планындагы орду жана программасы тууралуу

2015-2016 - окуу жылына карата базистик окуу планы КРнын билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бекитилип, “Кутбилим” газетасынын 2015-жылдын 31-июлундагы №28 (10630) санына жарыяланган. 2016-2017 - окуу жылында да мына ошол окуу планы жетекчиликке алынат. Тактап айтканда, аталган **окуу планында** мамлекеттик компоненттеги кыргыз тилине ыйгарылган сааттар төмөндөгүдөй:

5-класста	жумасына 4 сааттан, жыл бою 136 саат
6-класста	жумасына 5 сааттан, жыл бою 170 саат
7-класста	жумасына 3 сааттан, жыл бою 102 саат
8-класста	жумасына 3 сааттан, жыл бою 102 саат
9-класста	жумасына 2 сааттан, жыл бою 68 саат
10-класста	жумасына 2 сааттан, жыл бою 68 саат
11-класста	жумасына 2 сааттан, жыл бою 68 саат

Жогоруда аталган КРнын жалпы билим берүүчү уюмдарынын базистик окуу пландарынын *түшүндүрмө катында* “Тандоо үчүн сабактар (вариативдик) компоненти – бул гимназия жана лицейлердин багыттарын аныктоочу окуу сабактары же элективдүү, профилдик курстар катары милдеттүү түрдө окуучулардын тандоосуна берилип, бул сабактар жалпы билим берүүчү уюм тарабынан өз алдынча аныкталары” белгиленген.

“Кыргыз тилинин программасы” (түзүүчүлөр: доц. А.Сапарбаев, п.и.д.,проф. Б.Өмүралиев, проф. С.Үсөналиев, п.и.д., доцент В.И.Мусаева жана Н.Абдесов., илимий редактору: п.и.д.,проф. С.К.Рысбаев) оңдолуп, толукталып, КББАнын “Билим” басмасынан жаңы окуу жылына карата басылып чыгат. Программанын соңку редакциясы окуу планынын негизинде кыргыз тилинин учурдагы Мамлекеттик стандартынын талаптарына таянуу менен даярдалды. Окуу программасында кыргыз тилин эне тил катары окутуунун натыйжалуулугун арттыруучу окуучулардын оозеки, жазуу кеп маданиятын, тактап айтканда, ар кыл турмуштук кырдаалга ылайык кептин стилдеринде баарлашууга, үлгүлүү сүйлөшүү маданиятына, өз алдынча чыгармачылык маанайда диалог, монолог түзүү боюнча билгичтик көндүмдөрүн калыптандыруучу практикалык түрдөгү машыгуу иштерин жүргүзүүнүн багыттары көрсөтүлгөн. Тилдик, кептик жана маданий компетенттүүлүктөрдүн негизинде инсанга багыттап окутууга басым жасалып, ар бир класс боюнча окуу жылынын акырында аталган компетенттүүлүктөр боюнча окуучулар ээ боло турган окуп-үйрөнүүдөн **күтүлүүчү натыйжалар** сунушталган. Мугалим мына ушуга айрыкча көңүл буруусу зарыл.

Программада кыргыз тилин компетенттүүлүктүн негизинде окутуу ыкмасы сунушталган. Компетенттүүлүк деген бул - ар бир сабакта алган теориялык билимдер боюнча окуучунун практикалык билгичтик, ыкмаларга ээ болуусу. Ар бир сабакта билимдердин суммасына гана ээ болбостон, аны турмушта пайдалана алуусу Атап айтсак: **Тилдик компетенттүүлүктө** - мектеп окуучусу тилдин системасы жана анын кепте ишке ашырылышы жөнүндө билим, билгичтик, ыкмаларга ээ болот. Мисалы: тилдик бирдиктерди алардын тилдин системасындагы функциялары жана алардын тексттеги ролу менен байланышта түшүнөт; лингвистикалык бирдиктерди кызматтары, маанилери жана стилдери боюнча топтоштурат; тилдик бирдиктерди түзүлүшү, мааниси жана стили боюнча айырмалайт; кептин оозеки жана жазуу формаларынын өзгөчөлүктөрүн салыштырат; орфограммалардын көлөмүнө жана пунктуациялык эрежелерге ылайык орфографиялык жана пунктуациялык ыкмаларга ээ болот. **Кептик компетенттүүлүктө** - мектеп окуучусу коммуникативдик милдеттерди аныктоого, тилди пикир алышуунун ар кыл кырдаалдарында оозеки жана жазуу формасында пайдаланууга, өзүнүн сөздүк байлыгын байытуу менен кептик мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө жөндөмдүү болушат. Мисалы: карым-катнаштын максатына ылайык кептин предметин жана темасын түшүнөт жана белгилейт; тексттеги биринчи жана экинчи орундагы маалыматтарды бөлүп көрсөтүп, аларды чындык менен салыштырат; адабий тилдин (стилдердин) чен-өлчөмдөрүнө, пикир алышуунун максатына (кептик кырдаалдарга) ылайык текст түзөт; текстти ар кыл стилдик талаптарга, ар кыл эмоционалдык жагдайларга ылайыктап кайрадан түзөт; коммуникативдик мазмунуна ылайык тексттердин функционалдык-семантикалык типтерин, кептин ар кыл жанрындагы жана стилиндеги тексттерди айырмалайт жана аны оозеки, жазуу кебинде пайдаланат.

Маданий компетенттүүлүктө мектеп окуучусу пикир алышууга катышуу менен социалдык-кептик, маанилик жана тарыхый-маданий контекстти эске алуу менен сүйлөшүү маданиятынын ыкмаларына ээ болот. Коомдо калыпка түшкөн жүрүм-турумдун чен-өлчөмдөрүнө ылайык карым-катнашка аралашып, социалдык ролду өзүнө кабыл алуу менен кыргыз элинин маданий мурасынын маанилүү өзөгү болуп саналган ыйык баалуулукка айланган эне тилин урматтайт жана сактайт.

Кыргыз тилин окутууда окуучулардын билимин баалоо - бул кыргыз тилинен билим алууга карата ички каалоону пайда кылууга, өзүн-өзү баалоо, өзүн-өзү талдоо жана бири-бирин баалоо ыкмаларын калыптандырууга, өзүнүн ишмердүүлүгүн жана классташтарынын окуу ишмердүүлүктөрүн сынчыл көз караш менен кароого, эмоционалдык жактан жагымдуу жана мээримдүү окутуу чөйрөсүн түзүүгө жардам берет. Баалоодо башкы принциптери катары: *баалоонун маанилүүлүгү, шайкештиги, адилеттүүлүгү, ачыктыгы, жеткиликтүүлүгү, системалуулугу, чын ыкластуулугу* эске алынуусу зарыл. Окуучулардын билимин баалоо тууралуу окуу программасында кеңири маалыматтар орун алган.

Окуучулардын эне тилин өздөштүрүү деңгээли - кыргыз тилинин тилдик системасын, орфографиялык, пунктуациялык чен-өлчөмдөрүн билүү аркылуу кептик-коммуникативдик жактан үлгүлүү кеп маданиятына ээ болуу менен маданий-адептик жактан толук кандуу инсан катары калыптануусуна байланыштуу. Ушундан улам, 9-классты аяктаганда чыгармачылык мүнөздөгү баяндама жазуу жумушун, ал эми 11-классты аяктаганда дил баянды мазмундуу, катасыз “эң мыкты” баага жазса, анда, окуучу *“В-1” деген жогорку деңгээлге татыктуу болот. Төмөнкү деңгээл – А-1, ал эми ортоңку деңгээл – А-2* болуп саналат.

2016-2017-окуу жылында **кыргыз тилин окутууда маанилүү иш-чаралар** катары - Бүткүл дүйнөлүк эне тил күнү, Мамлекеттик тилдин кабыл алынган күнү, окуучулардын райондук, областтык, республикалык олимпиадалары, “Жылдын мыкты мугалими” конкурсу, дил баян конкурстары ж.б. эсептелинет.

Кыргыз тилин тереңдетип окутуучу мектептер үчүн окуучуга багыттап окутуу, окуучунун өзүн-өзү өнүктүрүүсүнө үйрөтүү, максаттуу, сапаттуу, натыйжалуу жана заманбап таалим-тарбия берүү боюнча **КРнын Эл мугалими, академик И. Б. Бекбоевдин, ф.и.д., профессор С.О.Байгазиевдин, КРнын Эл мугалими Б.Исаковдун, п.и.д., профессор, С.К.Рысбаевдин, п.и.д., профессор Ж.А.Чымановдун, п.и.д., доцент В.И.Мусаеванын ж.б.** бир катар илимий-методикалык эмгектерди жетекчиликке алуу ылайык.

Август кеңешмелеринде талкуулана турган болжолдуу темалар:

1) Кыргыз тили сабагынын билим берүү стандарттары, окуу программа, окуу китептери, окуу куралдары, окуу-методикалык колдонмолор, электрондук окуу куралдары менен жабдылышынын учурдагы ал-абалы жана келечек милдеттери;

2) Быйылкы тарых, маданият жана тил жылына карата тарыхый көркөм адабий чыгармалардын тексттеринен үзүндү материалдарды дидактикалык материал катары кыргыз тили сабагында кеңири пайдалануу;

3) Кыргыз адабиятынын программасындагы Үркүн темасындагы 1916-жылдагы тарыхый доорду чагылдырган чыгармалардын тексттеринин негизинде кыргыз тилин окутуп-үйрөтүү;

4) Кыргыз тили кабинетин көрсөтмө куралдар, таблицалар, аудиовизуалдык жабдуулар, компьютерлер жана интернет менен камсыздоонун ал-абалы жана келечек пландары;

5) “Байланыштуу кеп», “Текст», «Кептин стилдери», «Лексика жана фразеология», “Сөз жасоо”, “Фонетика”, “Морфология жана орфография”, “Синтаксис жана пунктуация” бөлүмдөрүн окутууда кеп маданиятын калыптандыруунун башкы маселелери;

6) Этнопедагогика, этнолингвистика, этномаданият багытында эне тилин кыргыз элинин алдыңкы үрп-адат, каада-салты, маданий мурастары, “Манас” үчилтигиндеги алдыңкы идеялар менен биримдикте окутуу;

7) Кыргыз тилин компетенттүүлүктүн негизинде натыйжага багыттап окутуунун жол-ыкмалары ж.б.

2016-2017-окуу жылында пайдаланыла турган окуу китептери жана методикалык колдонмолор

Окуу китептери:

<i>Окуу китебинин авторлору</i>	<i>Классы</i>	<i>Басылган жылы</i>	<i>Окуу китебинин тиби</i>
А. Осмонкулов, Б. Өмүралиев	5-класс	2007	негизги
Б.Акматов, А.Мукамбетова	5-класс	2010	вариативдүү
А. Койлубаева., А. Койлубаева	5-класс	2011	вариативдүү
С.Үсөналиев	6-класс	2007	негизги
Б.Исаков	5-6-кл.	2009	альтернативдүү
С.Үсөналиев., В.Мусаева	7-класс	2007	негизги
А.Сапарбаев., Н.Абдесов.	7-класс	1999	вариативдүү
Б.Исаков	7-9-кл.	2010	альтернативдүү
Б.Өмүралиев	8-класс	2007	негизги
Б.Өмүралиев	9-класс	2007	негизги
Б.Усубалиев., А.Сапарбаев., А.Кайбылдаев., А.Иманов	8-9-кл.	1999	вариативдүү
С.Өмүралиева, А.Сапарбаев, Р.Эгембердиев, В.И.Мусаева	10-класс	2013	негизги
Р.Эгембердиев., А.Сапарбаев, С.Өмүралиева, В.И.Мусаева	11-класс	2013	негизги
Б.Исаков	10-11-кл.	2010	альтернативдүү

Окуу-методикалык колдонмолор:

<i>Автору</i>	<i>Аталышы</i>	<i>Басылган жылы</i>
С.Рысбаев	Сөз жөнүндө дастан	2007
С.Рысбаев	Окуучунун дил баяны	2013
С.Рысбаев	Кыргыз тили, адабияты мугалимине жүз кеңеш	2014
Б.Исаков	Кыргыз тилин орто мектептин 5-11-	2011

	класстарында натыйжалуу окутуу боюнча усулдук колдонмо	
С.Үсөналиев., Б.Өмүралиев	Азыркы кыргыз тилинин таблицалары.	2003
Ж.Чыманов	Кыргыз тили: Сабактын теориясы жана практикасы.	2007
Ж.Чыманов	Кыргыз тили: Окутуу методдору	2007
Ж.Чыманов	Кыргыз тили: Сабактын үлгүлөрү жана сабакты талдоонун методикасы.	2009
В.Мусаева	Чечендик кепти (риториканы) окутуу	2011
В.Мусаева	Кыргыздын чечендик кебин окутуу	2013
В.Мусаева	Байланыштуу кепти, кептин стилдерин окутуу	
В.Мусаева., А.Сманбаев	Баяндама жыйнагы 5-9-кл.	2009
В.Мусаева	Кыргыз тили (кыргыз тили таблица, чийме, схемаларда) 5-11-кл.	2014
В.Мусаева	Кыргыз тилин компетенттүүлүктүн негизинде окутуу. 5-9-кл.	2014
В.Мусаева., А.Сманбаев	Жат жазуулар жыйнагы 5-11-кл.	2015
В.Мусаева	Кыргыз тилин жана адабиятын компетенттүүлүктүн негизинде окутуу (сабакт. иштелмелери) 5-11 кл.	2015
В.Мусаева., Т.Асанакунунов	Окуп-үйрөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар	2016
В.Мусаева	Кыргыз тилин окутууда чечендик кепке үйрөтүүнүн илимий-методикалык негиздери.5-11-кл.	2016

КББАнын башкы илимий кызматкери, п.и.д., доцент В.И.Мусаева